KIYAFETNÂME

İnsanın dış görünümünden karakterini tanımayı konu edinen eserlerin genel adı. **Müellif: MİNE MENGİ**

Arapça kavf kökünden türeyen kıyâfe(t) “iz sürüp gitmek, takip etmek, peşi sıra gitmek” anlamına gelir. Kelimenin Türkçe’de ve Farsça’da ayrıca “kılık kıyafet, elbise, şekil, görünüş” mânaları da vardır. Eskiden Arabistan’da yerdeki ayak izlerine bakarak iz sahibi hakkında bazı tesbitlerde bulunan, kişiler arasındaki benzerliklerden, özellikle ayak benzerliklerinden akrabalık derecesini belirlemeye çalışan kimselere
kāif
denmekteydi. İlm-i kıyâfet zamanla bir bilim dalı halinde gelişmiştir. İnsanın görünen dış özelliklerine bakarak görünmeyen iç özelliklerini anlamaya çalışan kimseye de
kāyif
veya
kıyâfet-şinâs
denilmiştir. Arapça’da
firâse
(
t
) kelimesi de “iz sürmek, birinin arkasından gitmek” anlamına geldiğinden Arap âlim ve edipleri kıyafet yerine daha çok firâset kelimesini kullanmışlardır (bk.
FİRÂSET
). Folklorda ise kıyafet “el falı ve yüz falı” mânalarını kazanmıştır.

Bilim dalı olarak kıyafet firâsetten daha dar bir alana inhisar eder. Türkler, firâset ilminin Arap medeniyet ve coğrafyasını ilgilendiren kısımları (ibnü’l-ektâf, ilmü’l-irâfe, ilmü’l-ihtidâ, ilmü’r-riyâfe, ilmü

nüzûli'l-gays, ilmü kıyâfetü'l-eser) yerine insanın bedenî ve ruhî yapısıyla ilgilenen bölümlerini (ilmü'l-kef, ilmü'l-esârîr, ilmü'l-ihtilâc, ilmü kıyâfeti'l-beşer) ön plana çıkarıp bunları "kıyâfetü'l-isr" ve "kıyâfetü'l-beşer" olmak üzere iki kısımda değerlendirmişlerdir. Kıyâfetü'l-isr, insanların veya binek hayvanlarının ayak izlerinden sahibinin genç mi yaşlı mı olduğunun, cinsiyetinin ve bazı fiziksel özelliklerinin tahmin edilmeye çalışıldığı bilim dalıdır. Kıyâfetü'l-beşer ise "kıyâfetü'l-insâniyye, kıyâfetü'l-ebdân" olarak da bilinir ve insanın fiziksel özelliklerinden kişiliğini, ahlâkını tahmin ve nesebini tesbitle uğraşır. İlgilendikleri konular bakımından ilm-i sîmâ (insanın yüz özelliklerinden ahlâkını tahmin etme), ilm-i hutût (alın çizgilerinden insan ömrü ve refah düzeyi hakkında bilgi edinmeye çalışma), ilm-i kef (avuç içinden kişinin geleceğine ait hükümler çıkarma, el falı) ve ilm-i ihtilâc (insan bedenindeki seğirmeleri anlamlandırma) ilm-i kıyâfete yakın diğer bilim dallarıdır.

İnsanın beden yapısıyla kişilik özellikleri arasında bağlantı olduğu görüşünün geçmişi çok eskilere dayanır. İslâmiyet'ten önce Mısır, Yunan, İran, Roma ve Hint kültürlerinde sistematik olmamakla birlikte ilm-i kıyâfetin varlığı bilinmektedir. İlk olarak Hipokrat (m.ö. V. yüzyıl) tıpta bazı hastalıkların teşhis ve tedavisinde bu ilimden yararlanmış ve insanları tiplerine göre tasnif etmiştir. Daha sonra Eflâtun, Galen, İladus ve Aristo da konuyla ilgilenmişlerdir. İslâmiyet'in Doğu'da yayılışının ardından İslâm dünyasında kıyafet ilmine alâka artmıştır. Türkler kıyafet ilmini tıbbın yanı sıra siyasette de kullanmışlar, ayrıca saraya adam alırken, esir ve hizmetkâr seçerken kişilerin dış görünüşlerinden karakter yapıları hakkında fikir edinmeye çalışmışlardır. Bu faydaları dolayısıyla padişahlar kıyâfetşinaslara ilgi göstermiş ve içinde bu konuların yer aldığı kıyafetnâmeler yazdırmışlardır. Bu eserler zamanla gelişme göstermiş, daha önce yazılan kitapların tercümesi yerine

Türk medeniyet ve coğrafyasının damgasını taşıyan kıyafetnâmeler ortaya çıkmıştır. Nitekim bu konuda Fars kültüründe yer alan eserler daha az olduğu gibi bunlar kıyafetnâme olarak da anılmamaktadır.

Araplar arasında konuyla ilgili ilk eserin İmam Şâfiî tarafından yazıldığı, ancak bunun günümüze ulaşmadığı bilinmektedir. Kindî'nin Risâle fi'l-firâse'si, Yuhannâ b. Bıtrî'ın Aristo'dan çevirdiği Kitâbü's-Siyâse fî tedbîri'r-riyâse'si, Ebû Bekir er-Râzî'nin el-Manûrî adlı eseri kıyafetnâme türünün ilk örnekleri olarak tanınır. Ayrıca kaynaklar İbn Sînâ'nın da konuyla ilgili bir risâlesinin varlığından bahseder. Arapça kıyafetnâme veya firâsetnâme türünün sonraki başarılı örnekleri ise Ebû Sehl el-Mesîhî (Firâsetnâme), Fahreddin er-Râzî (Kitâbü'l-Firâse) ve Şeyhürrabve ed-Dımaşkī (Kitâbü'l-Âdâb ve's-siyâse fî ilmi'n-nafarî ve'l-firâse) tarafından kaleme alınmış olup eserleri içinde kıyafet bölümüne yer veren müellifler de vardır. Bunlar arasında Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî (er-Risâle'de bir bölüm) ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî (Tedbîrâtü'l-İlâhiyye'de bir bölüm) sayılabilir.

Farsça yazılmış kıyafetnâmeler içinde Kâşânî'nin elde bulunmayan

bir eseri, Derviş Abdurrahman Mîrek'in Tu fetü'l-fa ir'i, Emîr-i Kebîr Hemedânî'nin
a îretü'l-mülûk
adlı eseri zikredilebilir. Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin
A lâ -ı Mu sinî
'sinde de kıyafetle ilgili bir bölüm yer almaktadır.

Bilinen Türkçe ilk kıyafetnâme, Bedr-i Dilşâd'ın II. Murad'a sunduğu Murâdnâme adlı mesnevisinin kırkıncı babında yer alan köle ve câriye satın alırken dikkat edilmesi gereken hususların açıklandığı bazı beyitlerden (beyit: 7464-7631) ibarettir (Ceyhan, II, 878-891). Sarıca Kemal Selâtînnâme'sinde
Firâsetnâme
adlı eserinden bahsederse de bu eserin elde mevcudu bulunmamaktadır. Bu konuda günümüze ulaşan en eski tarihli Türkçe eser Hamdullah Hamdi'nin manzum
Kıyâfetnâme
'sidir. Mesnevi şeklinde yazılmış 153 beyitlik eserde renk, boy, yanak, saç, sakal, baş, alın, çene, el, parmak vb. yirmi altı başlık altında karakter tahlilleri yapılmıştır. Eserin bazı nüshaları Süleymaniye (Esad Efendi, nr. 3436, 3613), İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1883), Millet (Ali Emîrî Efendi, nr. 563), Erzurum Atatürk Üniversitesi (A. Sırrı, nr. 605) ve Ankara Eski Eserler (nr. 1717) kütüphanelerinde bulunmaktadır (Çelebioğlu, sy. 11 [1979], s. 319). Diğer Türkçe kıyafetnâmeler arasında Uzun Firdevsî'nin
Firâsetnâme
'si, İlyâs b. Îsâ-yı Saruhânî'nin, Abdülmecid b. Şeyh Nasûh'un, Mustafa b. Evranos'un ve Bâlîzâde Mustafa'nın kıyafetnâmeleri sayılabilir. Nesîmî'nin
Kıyâfetü'l-firâse
'si (İÜ Ktp., TY, nr. 5413), Visâlî'nin
Vesîletü'l-irfân

’ı (Atatürk Üniversitesi Ktp., A. Sırrı, nr. 269) ve Lokmân b. Hüseyin’in (Seyyid Lokmân Çelebi)
Kıyâfetü’l-insâniyye fî şemâili’l-Osmâniyye
’si de en çok bilinen eserlerdir. Lokmân b. Hüseyin’in III. Murad’a sunduğu kıyafetnâmede Osmanlı padişahlarının bedenî özelliklerinden hareket edilerek karakter özellikleri tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu kitabın İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde çok sayıda nüshası bulunmaktadır (Rieu, s. 53 vd.; Tayşi, IV/3 [1980], s. 101-103). Kıyafetnâmelerin son meşhur örneği, Erzurumlu İbrâhim Hakkı’nın
Mârifetnâme
’si içinde yer alan bölüm dışında onun manzum olarak yazdığı
Kıyâfetnâme
adlı eserdir. Gevrekzâde Hasan Efendi’nin
Kıyâfetnâme
’siyle Mustafa Hâmi Paşa’nın
Fenn-i Kıyâfet
’i ise İbrâhim Hakkı’nın eseri kadar itibar görmemiştir.

Kıyafetnâmelerde yer alan birtakım değerlendirmelerin bütünüyle izahı mümkün değilse de uzun tecrübe ve müşahedelere dayanan hükümlerin yer yer isabetli olduğu inkâr edilemez. Bununla beraber en seçkin kıyafetnâmelerde bile sonradan aksi ispat edilen yahut kökten yanlış olan değerlendirmeler de bulunmaktadır.

İnsanın beden yapısıyla ruh yapısı arasında ilişki olduğu görüşü İslâm dünyasının yanı sıra Batı’da da ilgi uyandırmış, son yüzyıllarda el yazısından karakter tahliliyle psikolojinin fizyotipoloji dalı ve tıbbın bazı dallarında psikiyatrik teşhis ve tedavi alanlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu görüş hukukta da kriminoloji

biliminin doğuşunda rol oynamış, Lombroso'dan itibaren özellikle ceza hukukunda önem kazanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Muslihuddin Mustafa, Ahterî, İstanbul 1309, s. 842.

***Kāmus Tercümesi*, II, 831.**

***Keşfü'l-unûn*, I, 879; II, 1181, 1366-1367.**

Rieu, *Catalogue*, s. 53 vd.

***Osmanlı Müellifleri*, I,18; II, 49, 113, 359; III, 136.**

Hayyam Pur, Manzum Kıyafetnâmeler (mezuniyet tezi, 1941), İÜ Türkiyat Enstitüsü Ktp., nr. 619.

Serpil Bülbülân, Hamdullah Hamdi ve Kıyafetnâmesi (mezuniyet tezi, 1967), DTCF Ktp., nr. 84.

İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara 1995, s. 298-299.

Adem Ceyhan, Bedr-i Dilşâd'ın Muradnâmesi, İstanbul 1997, II, 878-891.

Mine Mengi, "Kıyafetnameler Üzerine", *TDAY Belleten*, 1977 (1978), s. 299-309.

Âmil Çelebioğlu, "Kıyafe(t) İlmi ve Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyafetnâmeleri", *EFAD*, fas. II, sy. 11 (1979), s. 305-348.

M. Serhan Tayşi, "Kıyafet İlmi ve Seyyid Lokman Çelebi'nin Kıyafetnamesi", İslâm Medeniyeti Mecmuası, IV/3, İstanbul 1980, s. 91-112.

***Kāmûsü'l-a'lâm*, III, 1982.**

Macdonald, "Kıyafet", *İA*, VI, 775-776.